

W. B. van Halsema, e. a., ed., *De zending voorbij. Terugblik op de relatie tussen de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Christelijke Kerk van Sumba, 1942-1994* (Kampen: Kok, 1995, x + 276 blz., f29,50, ISBN 90 242 7788 4).

De in 1892 gevormde Gereformeerde Kerken hebben in de voormalige Nederlands Oost-Indische archipel op een aantal eilanden zending bedreven. De richtlijnen voor het bedrijven daarvan, de verdeling van de zendingsterreinen en van de verantwoordelijkheid voor de zending en de zendelingen over de plaatselijke kerken werd geregeld op de generale synode te Middelburg (1896). Van de daar opgestelde uitgangspunten — waarin de hand van dr. A. Kuyper licht te herkennen valt — springen er in verband met de gereformeerde zendingsgeschiedenis en in onderscheiding van die van andere Nederlandse kerken en/of verenigingen met name drie in het oog: het in reactie op antropocentrische tendensen accentueren van het theocentrisch karakter van de zending: het gaat in de zending niet om bewegigheid met de aanhangers van andere religies, maar eerst en vooral om de verheerlijking van Gods naam; het kerkelijk karakter van de zending: dit in onderscheid van genootschappelijke zending of andere vormen van particulier initiatief en ter onderstreping van het feit dat de zending gerekend dient te worden tot de taak van de kerk; en de kwalificatie van medische zorg en onderwijs op het zendingsterrein als hulpdienst: de zending draagt een kerkelijk karakter, terwijl de hulpdienst evengoed door een vereniging kan worden verricht.

Toen deze richtlijnen werden vastgesteld bedreven de Gereformeerde Kerken reeds zending op Midden-Java (sinds 1894) en op Sumba. Op dit laatste eiland was sinds 1881 een Nederlandse zendeling actief, die vanaf 1886 door de Christelijke Gereformeerde Kerk werd uitgezonden. Uiteindelijk is uit deze actie de Christelijke Kerk van Sumba ontstaan. Met deze kerk hebben de Gereformeerde Kerken een ontwikkeling in de relatie doorgemaakt van zendingskerk, via de stuipachtige groei naar onafhankelijkheid, tot zelfstandige kerk, waarmee nog steeds een zusterrelatie bestaat.

In deze bundel zonder wetenschappelijke pretentie wordt een terugblik gegeven op deze relatie, met name op het spannende proces van verzelfstandiging. De terugblikken zijn hoofdzakelijk geleverd van Nederlandse zijde, op een enkele uitzondering na allen betrokkenen. Dit laatste heeft naast nadelen — Sumbanezen komen nauwelijks aan het woord — het evidente voordeel dat gebruik kon worden gemaakt van moeilijk toegankelijke particuliere bronnen. Na een gedegen en informatief hoofdstuk van Hommo Reenders over de vooroorlogse zending, dat tevens de Sumba-zending in een kader plaatst dat in de volgende hoofdstukken wordt verondersteld, passeren daarna de oorlog en de zelfstandigwording, de overgang van zending naar samenwerking, het theologisch onderwijs op Sumba, het medisch werk, het onderwijs en het sociaal-economisch werk de revue. Het laatste hoofdstuk is geen terugblik, maar een beschouwing over de relatie tussen evangelie en cultuur op basis van zowel theoretische bezinning op de zending als praktisch opgedane ervaring hiermee. Het boek wordt gecompleteerd met een lijst van uitgezonden medewerkers, naast de literatuurlijst, een glossarium en een register van persoonsnamen.

Het is treffend te zien voor welke enorme verschillen in cultuur de hemelsbreed gezien kleine gereformeerde zending gesteld werd in Indië. De zending op Sumba was dientengevolge een wereld apart, met eigen problemen en uitdagingen, ten opzichte van bijvoorbeeld het zendingswerk van de gereformeerden op midden-Java. Hoeveel energie is er door zendelingen en helpers op Sumba naast de evangelieverkondiging niet gestoken in taaistudie, studie van de cultuur, onderwijs, medische zorg en sociaal-economische hulpverlening. Over de vraag in hoeverre de cultuur (culturen) op Sumba binnen een christelijk kader in stand kon worden gehouden is veel gediscussieerd, en er is zelfs een heuse Sumbanese kerkscheuring uit ontstaan, waaraan Reenders overigens vrijwel voorbij gaat. Het is ook een moeilijk te ontwarren

affaire, maar ze illustreert wel de spanning tussen de persoonlijkheid van de zendeling en zijn boodschap, en tussen evangelie en cultuur.

De intensieve arbeid van de zending verklaart enerzijds de moeite die menigeen had met de — achteraf uiteraard te voorziene — snelle zelfstandigwording van de kerk op Sumba kort na de Tweede Wereldoorlog, maar ook de stille trots van de gereformeerden op voet van gelijkheid samen te kunnen werken met wat eens hun pupil was, zij het ook met vallen en opstaan. Aan dit laatste element is het boeiende slotopstel van Pieter Holtrop en Jacqueline Vel gewijd. De auteurs werkten in de jaren zeventig en tachtig op Sumba. Zij schrijven dat het evangelie geen 'vaste' waarheid is, maar binnen een cultuur deel gaat uitmaken van het veranderingsproces waaraan cultuur is onderworpen, soms in het centrum en herkenbaar, soms in de marge en vermomd. Hier spreekt een eeuw zendingservaring, maar evenzeer een theologische ontwikkeling onder Nederlandse gereformeerden na 1945, en na het optreden van de eerste gereformeerde zendingshoogleraar J. H. Bavinck (1895-1964). Deze ontwikkeling ontbreekt in deze bundel, en dat is, alleen reeds denkend aan de spanning tussen Kuypers theoretische uitgangspunten en deze ervaringskennis, een gemis.

George Harinck

G. van Vegchel, *De metamorfose van Emmert. Een sociaal-historische analyse van twintig kostbare jaren 1945-1965* (Amsterdam/Meppel: Boom, 1995, 344 blz., f37,50, ISBN 90 5352 184 4).

'Het wonder van Drenthe', zo werd de omvorming van Zuidoost-Drenthe van armoedige veenstreek naar een modern geïndustrialiseerd gebied door de pers in die dagen beschreven. Emmen werd daarbij omgetoverd tot het moderne hart van die streek. Toch was Emmen geen *boomtown* in de klassieke zin van het woord. De kern van het betoog van G. van Vegchel is dat dit proces geen wildgroei was, maar bewust door een nieuwe elite van professionals werd gestuurd en begeleid. De metamorfose van Emmen was het specimen van 'de maakbare samenleving', een grotendeels van boven opgelegde 'beheerste modernisering'. In een boeiend en goed geschreven betoog onderzoekt de auteur daarom niet allen *hoe* deze transformatie plaats vond, maar ook *wie* dit proces stuurden. Het is daarom een vraag naar de politieke instituties en de mensen daarachter, die na de Tweede Wereldoorlog de interventie maatschappij tot volle ontplooiing brachten.

Het meest belangwekkende en mijns inziens ook belangrijkste onderdeel van deze studie is, dat de auteur laat zien dat de bestuurders gebruik maakten van de inzichten van de cultuursociologen. In hoofdstuk 3 schetst de auteur hoe sociologen de ambtelijke burelen van ministeries en provinciehuizen binnenmarcheerden. Na de Tweede Wereldoorlog was er een brede consensus dat Nederland in snel tempo moest industrialiseren en moderniseren. Wel rees de vraag hoe te moderniseren zonder dat dit leidde tot ontworteling van grote delen van de bevolking. Met name op het platteland zagen zij groepen die nog niet rijp geacht werden zonder meer de nieuwe tijd te betreden. Sociologen werden binnengehaald, die strategieën ontwierpen om de bevolking op beheerste wijze te wennen aan de moderne maatschappij. Zij grepen terug op de bestaande verzuilde organisatiestructuur van kerken, maatschappelijk werk en onderwijs. Deze zagen zij als bindmiddel en kader voor een modernisering. Politici en bestuurders maakten dankbaar gebruik van de analyses van de sociologen. Zij begrepen daaruit dat economische sturing samen moest gaan met sociologische begeleiding. Verder moet de samenwerking tussen de wetenschappers en de bestuurders niet al te ideaal worden voorgesteld. De sociale wetenschappers mochten wel meepraten, maar niet meebeslissen.

Een eerste vereiste was echter Emmen en Zuidoost-Drenthe economisch te ontwikkelen. Emmen was niet in alle opzichten een aantrekkelijke plaats om zich als industrie te vestigen. Afgezien van mogelijke problemen als gevolg van de excentrische ligging, was er de vraag of